

Billédiné Holló Ibolya

Nők Könyvtára

A Publika Magyar Könyvtári Kör az utóbbi években több olyan hazai és európai projektben vett részt, amelyeknek központjában azok a könyvtári–információs szolgáltatások álltak, amelyek támogatták az egyének és a civil szervezetek bevonását a közösségi folyamatokba, segítették a tanulás, ismeretátadás szélesítését, a társadalom minden tagjához való eljuttatását. Ezek közül a szolgáltatások közül kiemelkednek a társadalmilag hátrányos helyzetben lévő csoportoknak, illetve azoknak a könyvtári felhasználóknak nyújtott szolgáltatások, akiknek az igényei külön figyelmet érdemelnek, így például a munkába visszatérő, munkát kereső nők csoportjai. Az európai projektekből származó tapasztalatok alapján kezdtünk foglalkozni a nők speciális információellátásának kérdésével és alakítottuk ki a több részből álló programunkat, amely a Nők Könyvtára címet kapta. A címben szereplő kifejezés használatával az európai gyakorlatot követjük. A „nők könyvtára, nőinformáció” („women’s library, women information) megnevezéssel azokat az intézményeket jelölik, amelyek a nők speciális helyzetéből adódó igényeknek megfelelően alakítják ki szolgáltatásaikat. A program megvalósítását több szakaszra terveztük. Az alapozáshoz először egy áttekintés készült az európai nőkönyvtárak helyzetéről, amelyet egy kerekasztal-megbeszélés keretében könyvtári információs szakemberek vitattak meg. Ezt követően a hazai helyzet megismerésére országos felmérést terveztünk meg, amelyben a könyvtárak felhasználóinak, ezen belül nőknek nyújtott tanulási szolgáltatásait kívántuk feltérképezni. A felmérés kérdőívén egy elképzelt hazai nőinformációs adattár-rendszer szükségességéről is megkérdeztük a szakemberek véleményét, annak érdekében, hogy ilyen irányú fejlesztési program kezdeményezéséhez széleskörű véleményre támaszkodhassunk. Az alábbiakban a program megvalósításának helyzetéről, eredményeiről számolunk be.

Áttekintés a nőkönyvtárak helyzetéről Európában

A nőkönyvtárak kialakulása

A nőmozgalmak létrejöttét, kialakulását és fejlődését figyelemmel kísérve jól látható, hogy a fő kérdés – a női egyenjogúság kiharcolása – mellé, a kezdetektől fogva szorosan kapcsolódik a tudás, tanulás igénye, jogának megszerzése, biztosítása.

Az angol szüfrazsett mozgalom vezetője *Mary Wollstonecraft* már 1792-ben „A női jogok kiharcolása” (*Vindication of the rights of women*) című munkájában a nőkérdés problémái között a nemek közös oktatását is követeli.

Az angliai nőmozgalmak kiváló vezetője *Millicent Fawcett* már 1870-ben részt vett Cambridgeben a Newham college megalapításában és fejlesztésében. Ő segítette elő egy olvasóterem létrehozását a nők tanulásának, képzésének elősegítésére.

Marguerite Durand újságíró és nőjogi aktivista 1897-ben komoly dokumentumtár alapozását kezdte meg a francia feminista irodalom összegyűjtésére

Magyar vonatkozásban *Teleki Blanka* grófnő említhető, aki a női egyenjogúság elkötelezett harcosa volt, híres 6 pontból álló, nőknek szóló tanácsának egyik kiemelkedő pontja: „Fordítsatok több időt a tudományokra.”

Boldizsár Kata Piroska, tanárnő a *Nőnevelő Intézetben* 1878-ban kezdi meg a magyar vonatkozású, nőikkel foglalkozó irodalom gyűjtését, amelyet *Magyar Asszonyok Könyvtára* elnevezésű gyűjteménnyé fejlesztve az *Országos Széchényi Könyvtára*ra hagyományozott.

Ezeknek az elképzeléseknek és ösztönzéseknek nyomán már a 19. században néhány országban intézményesen is létrejönnek a nők tanulását, ismeretanyaggal való ellátását szolgáló dokumentumgyűjtemények.

A kezdeti időszakban ezek az intézmények elsősorban a nőmozgalmak történeti dokumentumait, nyomtatott anyagait, kéziratait gyűjtötték össze és kezdték rendszerezni. Erre elsősorban azokban az országokban került sor, ahol a nőmozgalmaknak sikerült széles körű támogatottságot szerezniük.

Kiemelkedő nőinformációs intézmények Európában

Valamennyi intézmény ismertetésére nem lehet vállalkozni ennek az írásnak a keretében, de bemutatunk néhány olyan kiemelkedő jelentőségű intézményt, amelynek tevékenysége a hazai tennivalók szempontjából követendő példa lehet.

Nők Könyvtára – Women's Library London

Az egyik figyelemre méltó intézet a *Women's Library*, amely eredetileg az angol szüfrasset vezető, Millicent Fawcett könyvgyűjteményének alapján létesült. A könyvtár hivatalos megalakulása az 1920-as évekre tehető, az első kinevezett könyvtáros 1926-tól működött. Ebben az időben, és évekkel később is *Women's Service Library* volt a neve, hasonlóan az intézményhez, amelyhez tartozott. Eredetileg egy átalakított középületben kapott otthont a Marsham Streeten, közel a *Westminster*-hez. Itt volt a székhelye a 20. század elején alakult nagy nőegyesületnek, amelynek tagjai között a társadalom jeles képviselői is szerepeltek, írók, politikusok stb. A második világháború alatt az épület bombakárt szenvedett és nem volt állandó otthona 1957-ig. Ekkor a Wilfred Streetre költözött, közel a Victoria pályaudvarhoz. Ebben az időben a társaság és a könyvtár is megváltoztatta a nevét, *Fawcett Society* és *Fawcett Library* lett Millicent Garrett Fawcett emlékére. Az 1970-es években a társaság egyre nehezebben tudta fenntartani a könyvtárat. Ezért vette át az egyesülettől az akkori *City of London Polytechnic* (ma *London Metropolitan University*) 1977-ben. Annak érdekében, hogy a gyűjtemény hosszú távú jövőjét biztosítsák, bővíthessék az állományt és korszerű szolgáltatásokat nyújthassanak a felhasználók számára, az egyetem új otthon létesítését kezdeményezte. Ennek megvalósítását 1998-ban az *Örökség Lottó Alap* (*Heritage Lottery Fund*) támogatása segítette elő, 4.200.000 £, összeggel. Ebből vásárolták meg azt az épületet, amelynek helyén megépítették az új központot. 2002-ben költözött be új otthonába a *Fawcett Library* és ekkor vette fel a *Nők Könyvtára* nevet.

Az új célra épített otthonban egy nagy olvasótermet, egy kiállítási csarnokot, több oktatásra alkalmas szobát, és a különleges gyűjtemények tárolására megfelelő helyiséget alakítottak ki, 2002 óta változatos programokat, kiállításokat, tanfolyamokat szerveztek. A témák közé tartoztak a női választójog, munkavállalás, a nők felszabadításának története stb. Az olvasótermet (*Reading Room*) bárki szabadon használhatta, és mindenki számára nyitott volt.

2012 tavaszán a London Metropolitan University nem akarta tovább működtetni a könyvtárat, új tulajdonost, vagy szponzort keresett a *Nők Könyvtára* számára. Sikerült az akció: a *London Gazdasági Iskola* (*School of Economics – LSE*), a *Nemzeti Könyvtár Politikai és Gazdasági Tudományok* (*British Library of Political and Economic Science*) önálló intézménye vállalta, hogy a könyvtár gyűjteményét épségben megtartja, a szakértő személyzettel együtt és nyilvánosan működteti, fejleszti. 2013 szeptemberében az új helyén nyílt meg a *Women's Library@LSE*.

ALETTA-ATRIA

Szintén nemzetközileg kiemelkedő gyűjteménnyel és tevékenységgel rendelkezik az Amsterdamban alapított, eredeti nevén *Nők Levéltára* (*Archives for the Women's*) intézet. A gyűjtemény alapját *Aletta Jakobs*, az első holland orvosnő könyvhagyatéka képezte. Az alapítók szándéka az volt, hogy egy olyan könyvtárat hozzanak létre, amely egy valódi feminista könyvtár. A könyvtár alapításával céljuk volt, hogy összegyűjtsék és megőrizték a nők kulturális örökségét, hogy támogathassák a nők tanulását és a tudományt, közreadjanak könyveket a nemzetközi nőmozgalmak történetéről és folyamatairól.

A második világháború megszakította az intézmény munkáját, az egész anyagát a német megszállók Berlinbe szállították. *W. Posthumus-vander Goot*nak sikerült 1947-ben visszaszerezni a gyűjteményt és az IDC épületében elhelyezni. Ekkortól hatalmas fejlődésnek indult a könyvtár, ami arra vezetett, hogy 1988-ban létrejött a *Nőmozgalmak Nemzetközi Információs Központja és Levéltárai* (*International Information Centre and Archives for the Women's Movement*). 2009. augusztusában új nevet kapott, *Aletta Jakobs* után *Aletta – Nőtörténet Intézet* (*Institute for Women's History*) lett a neve. Ezzel együtt kiterjesztették a

hozzáférést elektronikus módon teljesen korszerűsítve, frissítve az állományt és csatlakozva a WorldCat adatbázishoz. A gyűjtemény folyamatosan gazdagodott, olyan rendkívül értékes dokumentumokkal is, mint az alapítók levelezése a feminista mozgalom világszerte kiváló aktivistáival. Jelenleg több nemzetközi szervezet is az Alettának adja dokumentumait. Manapság a legnagyobb adatbázis, hozzávetőleg 100 000 könyv, 6 000 feminista folyóirat, 1 300 méter kéziratos anyag, 30 000 fotó, poszter és növekedő videokollekció található az állományban.

A legújabb fejlesztés következtében 2013-ban *Atria* néven olyan intézménnyé bővült, amely a nőmozgalom történeti dokumentációját, a társadalmi nem szociális és politikai vitájának dokumentumait a felhasználók rendelkezésére bocsátják, konzultációs és egyéb lehetőségeket is biztosítanak. Szolgáltatásaival például a Women Thesaurus közreadásával az információs-dokumentációs intézmények munkáját is hathatósan segíti.

ARIADNE

ARIADNE néven 1992-ben alapították meg az osztrák nőinformációs adatbázist az *Osztrák Nemzeti Könyvtár (Österreichische Nationalbibliothek – ÖNB)* részlegeként. Szervezetileg a nemzeti könyvtár osztályaként működtetik, helyileg is az épületben van. Az *ARIADNE* az *ÖNB* számítógépes rendszerének tagja. Az adatbázist az *ÖNB* meglévő anyagából az *ARIADNE* kialakított szakrendszeréhez illő dokumentumok leírásaiból hozták létre. A gyarapítás jelentős része a könyvtár kötelezpéldány anyagából adódik. Az egyes szakrészlegek jelzik az *ARIADNE* csoportnak, ha a hozzájuk beérkezett dokumentumok a témához illőek, így azok bekerülnek az adatbázisba. Ezen kívül kiadói újdonságkatalógusok, folyóiratok szemlélésével kiválogatják a szükséges műveket, a javaslatokat beadják a beszerzési osztályra, ahol a további műveletek zajlanak le.

Az *ARIADNE*-nak önálló költségvetése nincs. Nemzetközi forrásból is szerzeményeznek. Az adatbázis nem csak önálló műveket tartalmaz. Az ún. rejtett irodalmat is feltárják, folyóiratok cikkeit, tanulmányokat antológiákból is feldolgoznak és betáplálják a rendszerbe.

Az alapítás 20 éves évfordulójára készült kimutásban az *ARIADNE* tartalmáról az alábbi adatok találhatóak: 14 400 annotált könyvcím, 113 *Ariadne Newsletter*, 40 tudományos folyóirat, 300 referenz

mű, 18 350 kulcsszó, 4000 megválaszolt kérdés, 40 kötet női folyóirat, 100 digitalizált periodika, 300 digitalizált könyv, 500 biográfia, 200 nőegyesület leírása, 100 intézmény, 50 adatbankhoz link.

Az *ARIADNE* interneten hozzáférhető, a keresés metódusa hasonló az *ÖNB* más adatbázisaiban való kereséshez (*ALEPH*). A felhasználók önállóan keresnek információt, de ha az interneten az *ARIADNE* csoporthoz fordulnak, akkor személyes tájékoztatást is kaphatnak.

Glasgow Nők Könyvtára – Glasgow Women’s Library (GWL)

Különleges létrejötté és tevékenységének sokszínűsége miatt érdemel részletesebb ismertetést ez az intézmény. A *GWL* a széles körű *Nők Profilban (Women in Profile – WIP)* nevű művészeti társaságból fejlődött ki. Ez a szervezet 1987-ben jött létre azzal a céllal, hogy biztosítsa a női kultúra képviselőit 1990-ben, *Glasgow Európa Kulturális Fővárosa* eseményein. A *WP* közösségét művészek, aktivisták, tudósok, diákok és széles körű művészeti szakemberek alkották, akik az egy évig tartó időszakban közösen rendeztek workshopokat, kiállításokat és egyéb rendezvényeket. Ezalatt a *WIP* jelentős dokumentációs és egyéb anyagokat gyűjtött össze a tevékenységével kapcsolatosan, rengeteg beszélgetést folytattak helyi közösségekkel, különböző női csoportokkal az egész városban. Ennek a nagy akciónak lett az eredménye, hogy az összegyűjtött anyagokból könyvtárat létesítettek *Glasgow Gamethill* nevű városrészében *Nők Könyvtára* néven 1991 szeptemberében. A bevételek hiányának ellenére és teljesen önkéntesekre támaszkodva gyorsan létre jött a *GWL*, mint általános információs központ nőkről, nőknek. Az emberek a társadalom minden szegmenséből könyveket, magazinokat, folyóiratokat, egyéb kiadványokat gyűjtöttek a könyvtár számára. 1994-ben mind a gyűjtemény mérete és a felhasználók számának gyors növekedése miatt szükségessé vált, hogy a *GWL*-t áthelyezzék nagyobb helyiségekbe. Következésképpen, a szervezet elköltözött a *Glasgow Városi Tanács (City Council)* tulajdonában lévő épületbe, ahol tovább tudták bővíteni és fejleszteni a tevékenységet, informális tanulási lehetőségeket nyújtani, anélkül hogy erre külön pénzügyi alappal rendelkeztek volna.

1997-ben, a *GWL* korlátozott felelősségű társasággá alakult, 2000-ben vált elismertté, mint karitatív intézmény. 2000-ben a *GWL* indította az első olyan projektet, amely támogatja a kezdő munka-

vállalók első foglalkoztatását. Ezt követték további sikeres pályázatok, mint az életen át tartó tanulás, a felnőttek írás-számolás elsajátítása, amelyeknek célcsoportjai a nők voltak.

Kulcsfontosságú fejlődés következett be 2002 és 2006 között, amikor a GWL elnyerte a Women in Scotland Database működtetési jogát mint a Skót Parlamenthez kapcsolódó könyvtár, kinevezett könyvtárossal, több kutatási bizottságban a civil szervezetek képviselőjével. Ebben az időszakban közel 2000 magánszemély és szervezet csatlakozott az éves előfizetési rendszerhez, és évente több mint 10 000 használója volt a folyamatosan bővülő gyűjteménynek és szolgáltatásoknak. A GWL-nek ezt a kiváló teljesítményét ismerte el a Glasgow City Council azzal, hogy felajánlotta a *Mitchell Könyvtárban* lévő korábbi Anderston kölcsönkönyvtár helyiségeit állandó otthonnak, így biztosítva a hosszabb távú fenntarthatóságot.

2006-tól kezdődően tovább bővült a GWL tevékenysége, további új projekteket – többek között az országos szintű *Lifelong Learning* projektet és több, speciálisan nőkre tervezett projektet, mint például a *Női Örökség Nyomában (Women's Heritage Trails)* projekt – sikeresen valósítottak meg. 2008 júniusában a GWL sikeresen pályázott a Heritage Lottery Fundnál, levéltári anyagok feldolgozására, archívum létrehozására. A támogatásból országos szolgáltatás kiépítését is megkezdte. A 1991-ben a kis civil csoport által kezdeményezett, hivatalos pénzügyi támogatás nélkül, önkéntesekre támaszkodva szervezett intézmény jelenleg már nagy tiszteletnek örvendő kiterjedt vállalkozás, Glasgow Nők Könyvtára (GWL) karitatív, korlátozott felelősségű társaság néven. Tizenkét főhivatású munkatársa van és sok önkéntes segítőtje. Európában is egyedülálló gyűjteményt alakítottak ki könyvtári dokumentumokból, levéltári anyagokból és különféle tárgyakkal.

A GWL használóinak köre igen széles. Bár a gyűjtemény mindenki számára hozzáférhető, a tanulási programokkal elsősorban a nőkre összpontosítanak, különösen azokra, akik hátrányos helyzetűek és a társadalomba nehezen illeszkednek be.

A GWL tevékenységének hatékonyságát növeli, hogy bizonyos szolgáltatásokat gyakran partnerségben más önkéntes szervezetekkel, felsőoktatási intézményekkel, múzeumokkal, nyilvános könyvtárakkal és levéltárakkal közösen nyújtanak. A tanulási programok különböző célzott csoportoknak, közösségeknek készülnek. Ilyen csoportok

például a szegénységben élők, nők, akiknek kevés vagy rossz formális oktatási tapasztalataik vannak, és akik esetleg mentális, egészségügyi vagy más szociális problémákkal küzdenek, legyen bár a legkülönbözőbb háttérű, korú és etnikumú nőkről szó.

A GWL létrehozott egy együttműködő társulást, ún. clostert, amelynek rajta kívül még három tagja van. A társulás célja a szellemi és anyagi források növelése, például közös önkéntes csoportok képzésével, közös pályázatokkal.

A GWL tevékenysége folyamatosan bővül, változik, izgalmas és kihívásokkal teli. Stratégiai fejlesztési tervükben az állandó helyiségek nagyobb mértékű felújítása és áthelyezése, az intézmény akkreditálása Skócia nemzeti erőforrásaként, a gyűjtemények fejlesztése és bővítése, a szolgáltatások és projektek kiterjesztése, a szociális vállalkozási tevékenység fejlesztése szerepel.

A nőkönyvtárak elterjedése

A 20. század második felétől kezdve felgyorsult a nőkérdést, a nőket ismeretanyaggal ellátó könyvtárak fejlesztése. A hagyományos könyvtári feladatokat kibővítve és új elemekkel gyarapítva kialakultak a speciális női témákkal foglalkozó dokumentációs-információs intézmények is.

Egy jelentős szervezet is megalakult az ilyen intézmények nyilvántartására, illetve közös tevékenység, együttműködés kialakítására, elősegítésére.

Az Európai Női Információs Hálózat (The Women's Information Network of Europe – WINE)

Ez az a szervezet, amely összefogja az európai országokban működő könyvtárakat, nonprofit szervezeteket és információs központokat, amelyeknek gyűjteményei részben vagy egészben nőinformáció irányultságúak. Jelenleg több mint 50 tagja van. Az egyesülés célja egy közös platform létrehozása az információcseréhez a társadalmi nemek tudománya és a nőtudomány témakörben, az oktatás és kutatás ellátására. Az együttműködők saját állományukból digitalizált dokumentumokat töltenek be a közös adatbázisba és teszik hozzáférhetővé. A hálózat tagjait végigtekintve az látható, hogy az intézmények a fő tevékenységükben megegyeznek, de különböznek a létrehozásukat, fenntartóikat, az egyéb funkciók ellátását illetően.

A létrehozást, alapítást illetően az intézmények egy csoportját nőszerzők, nőegyesületek hozták létre. Ilyenek például a már fentebb ismertetett Atria, a Women's Library. Központi, illetve kormányzati intézkedések nyomán jöttek létre több európai országban nőinformációs intézmények, például a Minna – *Nemek Közötti Egyenlőség Információs Központja (Centre for Gender Equality Information)*, amelyet a finn Szociális és Egységügyi Minisztérium hozott létre, hogy könyvtári információs szolgáltatásokkal lássa el a kutató, oktató intézményeket, kormányzati szerveket, civil szervezeteket.

Különböznek az intézmények a fenntartásuk tekintetében is. Egyes nőkönyvtárak országos intézményekhez kapcsolódva működnek. Erre a legjobb példa az osztrák nőinformációs adatbázis, az Ariadne, amelynek a fenntartója az Österreichische Nationalbibliothek.

A nőkönyvtárak fejlődését befolyásoló tényezők

Érdekes áttekinteni azokat az okokat, amelyek elősegítették és meghatározták ezeknek az intézményeknek az elterjedését és fejlődését. A nőkönyvtárak, információs intézmények elterjedésében elsődleges szerepet játszottak a nemzetközi szervezetek programjai, a nőszerzők tevékenységének kiterjedése, a kutatás, oktatás fejlődése.

A nemzetközi szervezetek programjai között elsőként említendő az UNESCO – a 2006-ban közreadott *Millennium Fejlesztési Célok (Millennium Development Goals)* című programjának harmadik pontja, amely a nők társadalmi előbbre jutásának követelményeit fogalmazza meg. A program szorgalmazza a nemek közti egyenlőség előmozdítását és a nők felemelkedésének segítését. Felhívja a kormányokat a nemek közötti beiskolázási különbségek kiküszöbölésére az alap- és középfokú oktatásban lehetőleg 2005-ig, valamennyi szinten pedig 2015-ig.

Az utóbbi néhány évben a nemek közötti egyenlőség iránti politikai elkötelezettség az EU és a tagállamok szintjén is nőtt. Több kezdeményezés indult a szociális partnerek és a civil szervezetek támogatására ide értve a női szervezeteket is, elismerve a nemek közötti egyenlőség elősegítésében játszott kulcsszerepüket. A tanulmányi területeken jellemző nemek közötti különbségek csökkentésé-

re, illetve megszüntetésére a *Nemek Közötti Egyenlőség Európai Intézete* felállítása, tevékenysége is fontos szerepet játszik. Uniószerte szakértelmet szolgáltat a nők és férfiak közötti egyenlőség érdekében hozott intézkedések kidolgozásához.

Az IFLA – *Könyvtári Egyesületek és Intézmények Nemzetközi Szövetsége* is kiemelten foglalkozik a nők tanulmányi, könyvtári ellátásának kérdésével. Teszi ezt annál is inkább, mert az egyesületek tagságának döntő többsége – 80% felett – nő. A szövetségen belül külön csoport, a *Nők, Információk, Könyvtárak Szakcsoport (Women, Information and Libraries Special Interest Group – WILSIG)* alakult a nők könyvtári ellátásának feltárására, a közös tevékenység felerősítésére. A WILSIG kiáll az erős és hozzáférhető könyvtári és információs szolgáltatások fejlesztéséért, különösen azokért, amelyeket a nőknek, mint a jövő generáció létfontosságú szereplői számára nyújtanak. A WILSIG elősegíti a szakmai és a civil szférában azoknak a könyvtári információs szolgáltatásoknak a megismertetését, amelyek a Millennium Fejlesztési Célokot támogatják. Ösztönzi a nők számára szolgáltatást nyújtó szervezetek, intézmények és a könyvtárak együttműködését. Ennek érdekében rendezték meg 2012-ben Finnországban, Tamperében azt a konferenciát, amelyen előadások és viták zajlottak arról, hogy hogyan növelhetik a könyvtárak és információs központok a hozzáférést a nőknek szóló információkhoz, és hogyan őrizhetik meg a nők kulturális örökségét.

A társadalmi elvárások növekedése, a nőszerzők tevékenységének kiterjedése

Európában az 1970-es években az új társadalmi mozgalmakkal egy időben kezd virágozni a feminizmus második hulláma. Követelései, hogy a két nem egyenlő lehetőségekkel rendelkezzen a társadalmi és a magánéletben, a képzésben, oktatásban, a munkahelyeken, a politikai életben, a család irányításában és eltartásában, a kulturális életben stb., egyre több országban érvényesül. Európai szintű mozgalmak zajlanak a nők hátrányos helyzetének megszüntetésére, különösen a foglalkoztatottságot illetően. Ezeknek a céloknak az elérése viszont szorosan összefügg a tanultsággal, a digitális írástudás szintjével, mindezek pedig az információhoz jutás lehetőségeinek egyszerűbbé, közkeletűbbé tételével.

A követelések megfogalmazásában, a programok kidolgozásában, a társadalmi mozgósításban az első sorban helyezkedtek el az erősödő civil társulások, nőszervezetek. Európa azon országaiban, ahol a civil szerveződések minden tekintetben támogatottságot élveztek, hatékony és jól működő nőszervezetek prosperáltak. Működésükhöz az információs bázisok létrehozása és fejlesztése óhatatlanul hozzátartozott.

Magyarországon 1945 után a civil szervezeteket megszüntették, ezzel együtt a nagyszámú nőszervezetet is, újak létesítésére pedig nagyon korlátozottan nyílt lehetőség. A civil női szervezetek csak az utóbbi néhány évben kezdték el kiépíteni intézményes kereteiket, meghatározni működési profiljukat. Jelenleg 150-200 közé tehető azoknak a bejegyzett szervezeteknek a száma, amelyek a nőkérdést jelölik meg fő működési területként.

Komoly lendületet adott a nőinformáció iránti igények megjelenésének a tudományos kutatás kiszélesedése, a gender, magyar használatban a társadalmi nem önálló diszciplínává válása. A nők társadalmi helyzete, illetve a nemek közötti társadalmi egyenlőtlenségek kérdésköre Magyarországon is az egyik legkiterjedtebb kutatási területté vált az elmúlt évtizedben. Az elektronikus eszközök használatának elterjedése, az adatbázisok igénybevételeinek megkönnyítése szintén a fejlődést generálta.

A nőkönyvtár–nőinformáció hazai helyzete

Jelenleg Magyarországon a fentiekben ismertetett európai intézményekhez, nőkönyvtárakhoz hasonló önálló intézmény nem működik. Természetesen több könyvtár is rendelkezik olyan gyűjteménnyel, amelyekben jelentős mennyiségű hasonló szakirodalom található, mint az európai nőkönyvtárakban (*nemzeti könyvtárak, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, MTA Szociológiai Intézet* stb.), amelyek hozzáférhetők a felhasználók számára, de sem az adatárak, sem a szolgáltatások terén szervezett együttműködés nem folyik. Az elmúlt években ugyan hazai szinten is született kezdeményezés a nőkérdés és a társadalmi nemek témakörére irányuló információt szolgáltató önálló intézmény létrehozására, de félbe maradt.

A *Budapesti Nőház Egyesület* próbált dokumentációs és információs központot kialakítani a *Magyarországi Női Alapítvány (MONA)* birtokában

lévő, a társadalmi nemek kérdéskörével foglalkozó tanulmányok, folyóiratcikkek alapján. Sajnos ez a kezdeményezés nem tudott kiteljesedni. Jelenleg a gyűjtemény, mint a MONA házi szakkönyvtára működik, kizárólag tagjainak áll rendelkezésre.

Az európai tendenciákból kiindulva nem kétséges, hogy előbb-utóbb létre kell jönnie egy információs központnak, amely szervezett módon tudja ellátni a társadalmilag egyre fontosabbá váló nőinformációs szükségleteket és igényeket. Nyilvánvaló hogy a hazai nőinformáció fejlesztésének egyik fontos tényezője, a megfelelő információs bázis létrehozása és rendelkezésre bocsátása, erre alapozva színvonalas szolgáltatások kialakítása és üzemeltetése.

Nők a könyvtárban kérdőíves, internetes felmérés

Egy ilyen nagyságrendű adatbázis és szolgáltatásrendszer megtervezésének fontos kiindulási pontja a jelenleg meglévő szolgáltatások számbavétele. Ennek érdekében egy felmérést határoztunk el, amelynek adatait kívántuk a vizsgálathoz felhasználni.

A felmérés előkészítése

A felmérés megtervezéséhez, lebonyolításához hat tagból álló munkacsoportot hoztunk létre, amelyet alkalmanként felkért külső szakemberek segítettek.

A munkacsoport meghatározta a vizsgálat célját. A cél:

- Áttekintést készíteni arról, hogy a jelenlegi könyvtári tanulási szolgáltatások milyen módon és milyen mértékben támogatják azoknak az információs szükségleteknek és igényeknek a kielégítését, amelyek növelik a nők társadalmi elismertségét, erősítik részvételüket a társadalmi folyamatokban.
- Összegyűjteni a szakemberek véleményét egy lehetséges hazai nőinformációs adatbázisrendszer kialakításáról és használhatóságáról egy fejlesztési koncepció kidolgozásának, tervezésének megalapozásához.

A kérdőív elkészítése

Kikérve a *BellResearch* infokommunikációs kutatócég szakemberének tanácsait, kérdőíves felmérés mellett döntöttünk. A felméréshez a munka-

csoport szerkesztette meg a 27 kérdésből álló kérdőívet, amelyet személyes interjúkon ellenőriztünk. A próbamérés után nyert tapasztalatok alapján újra javítottuk, majd véglegesítettük a kérdőívet. Az online kérdőív kiegészült egy motiváló levéllel, amelyben tájékoztattuk a megkérdezetteket a felmérés céljáról és jelentőségéről. Minden érintettnek megadtuk a kérdőív internetes elérhetőségi címét. A végleges kérdőív, amelyet a projektben résztvevő partnerek is véleményeztek és kiegészítettek két részből állt. Az I. rész 19 kérdést, a II. rész 8 kérdést tartalmazott. A kérdések többsége a kiértékelhetőség miatt zárt jellegű. Voltak kérdések, ahol több választ is be lehetett jelölni, ezért a kiértékelésnél nem mindig 100%-kal számolunk.

A felmérés lebonyolítása

A felmérés országos merítésű, de egyedi címekre történt a kiküldés. A felmérés célcsoportja: felsőoktatási könyvtárak, szakkönyvtárak, megyei és városi könyvtárak. Az egyedi címlista tartalmazta a felsőoktatási intézmények könyvtárainak vezetői elérhetőségét, az összes megyei és jelentős városi könyvtár vezetőinek és vagy információs szakembereinek, valamint országosan ismert tájékoztató munkakörben dolgozó szakembereknek az e-mail címeit. A munkacsoport összeállította a megkérdezendők listáját: 477 könyvtár vezetőjének és 111 egyéni szakembernek a neve került a listára. A megkeresett könyvtárak jellegük szerint: 2 nemzeti, 92 egyetemi, főiskolai, kari, 313 megyei, városi, községi és 70 szakkönyvtár. Az egyéni szakembereket arra kértük, hogy csak a kérdőív II. részének kérdéseire válaszoljanak. A felmérést internetes lekérdezéssel az *Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola Titel Pál Könyvtár és Médiacentrum* végezte. A lekérdezés 2013. szeptember és október hónapokban zajlott, egyszeri ismétléssel.

2. táblázat

A válaszadók megoszlása

	kiküldött db (100%)	beérkezett db	beérkezett %
Nemzeti + egyetemi, főiskolai, kari	94	18	19,15
Magyei, városi, nagyközségi	313	78	24,92
Szakkönyvtárak	70	13	18,57
Összesen	477	109	22,85
Egyéni szakember	111	27	24,32

A felmérés eredménye

I. rész

A felmérés a válaszadások számát illetően kedvező eredményt hozott. A megkérdezettek 20,23%-a visszaküldte a kérdőíveket és válaszolt a kérdésekre, ami internetes lekérdezésnél igen jó eredmény (1. táblázat).

1. táblázat

A visszaküldők adatai

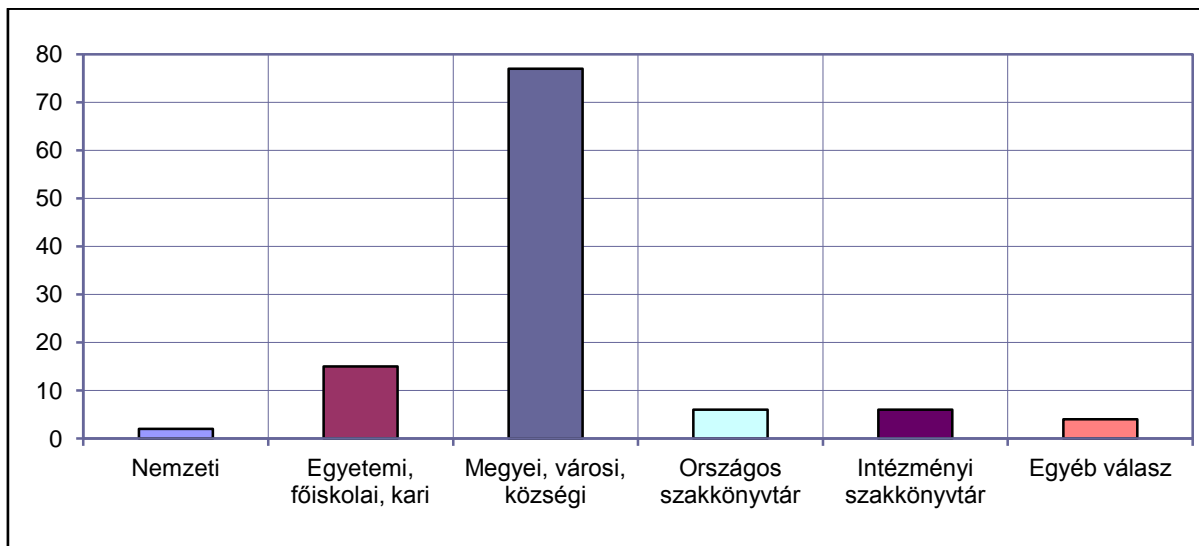
összes visszaküldő	136	100%
teljes kitöltő	119	87,5%
részlegesen kitöltő	17	12,5%

A válaszolók megoszlását könyvtártípusonként a 2. táblázat mutatja.

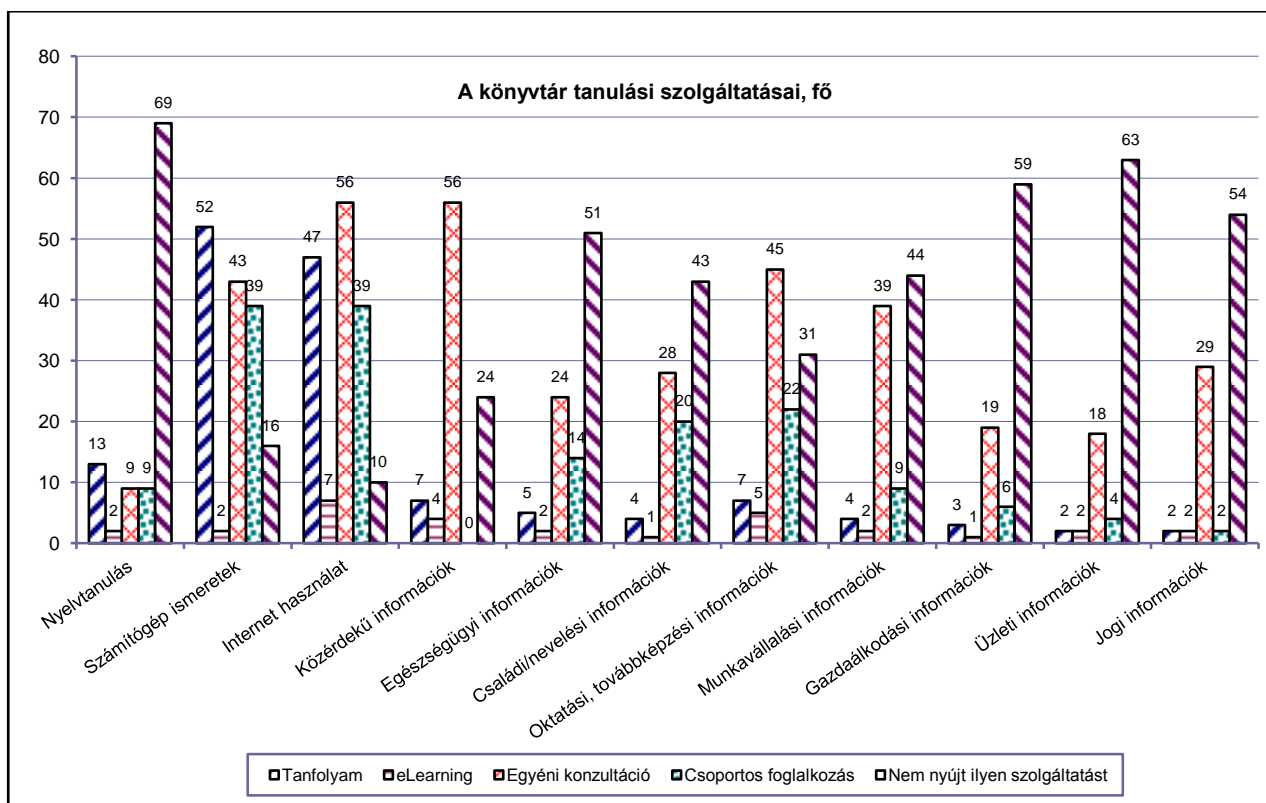
Az adatokból látható, hogy a válaszadásban nagyobb aktivitás a települési könyvtárak részéről nyilvánult meg. Ez azt is jelzi, amint az alábbi ábrán látható, hogy a kért tanulási szolgáltatásokban erőteljesebb a közkönyvtárak részvétele (1. ábra). A személyes tapasztalataim és a szakirodalomban megjelenő híradások is ezt erősítik meg.

Arra vonatkozóan, hogy megtudjuk, milyen tanulási szolgáltatásokat nyújtanak a könyvtárak, az alábbi választékot kínáltuk fel:

Nyelvtanulás, Számítógép-ismeretek, Internet-használat, Közérdekű információk, Egészségügyi információk, Családi/nevelési információk, Oktatási, továbbképzési információk, Munkavállalási információk, Gazdálkodási információk, Üzleti információk, Jogi információk, Egyéb információk (2. ábra).

1. ábra Közkönyvtárak részvétele a tanulási szolgáltatásokban

2. ábra Tanulási szolgáltatások

A válaszokból kiderül, hogy a könyvtárak a szolgáltatások széles skáláját nyújtják a felhasználóknak, különféle módszerekkel. A megadott választási lehetőségeken túlmenően a szakemberek felsoroltak még számtalan érdekes tevékenységet, mint például: pályázatkészítési tanácsadás, szövegér-

tést fejlesztő csoportos foglalkozás, tehetséggondozás, „foglaljon könyvtárost”, szakirodalom-kutatás.

Különösen figyelemre méltó a könyvtárak egyéni konzultáció útján nyújtott információs szolgáltatá-

sa. A csoportoknak nyújtott szolgáltatásoknál nem érvényesülhetnek az egyéni motivációk, míg ez a személyes kapcsolatban kifejeződik, a hatás is nagyságrendekkel jobb lehet. Az egyének internetes kereséseit sokszorosán javíthatja a könyvtári információs szakember közreműködése. A társadalom információs ellátásának hatékonyságában a könyvtárak szerepét ez a tevékenység megerősíti és felértékeli.

A fenti ábrán jól látható, hogy a legtöbb könyvtár szolgáltatásaival, a számítógépes ismeretekkel kapcsolatos információadást támogatja. Jelentősnek mondható az internethasználat oktatása is. Ez érthető, mert egyrészt elég sok pályázati lehetőség volt a könyvtárak számára az utóbbi időben ilyen típusú tanfolyamok tartására, másrészt a felhasználók érdeklődése is erre irányult. Magas ebben a típusban az egyéni konzultációforma.

Nem jelentéktelen a család-nevelés és az egészséggel kapcsolatos információs szolgáltatások aránya sem, ez fontos a nők szempontjából. Csekély a munkavállalási, az oktatási-továbbképzési témákban a csoportos információszolgáltatás, ezekben a témákban elsősorban az egyéni konzultációforma a jellemző.

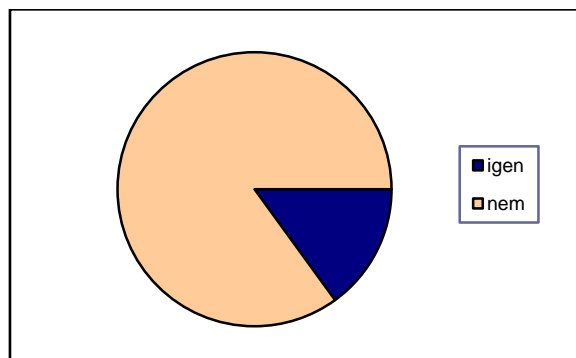
Az e-learning szolgáltatásforma alacsony száma azt jelzi, hogy ezt a formát feltehetően még nem ismerik kielégítően a szakemberek, vagy technikailag nem elegendő a felkészültség.

Feltettünk kérdést arra vonatkozóan, hogy vajon szolgáltatnak-e a könyvtárak célzottan a nőknek szóló információkat. Szakmai beszélgetések során ugyanis elég sokszor elhangzik az a vélemény, hogy a tanulási szolgáltatásokat szükségtelen nemek szerint megkülönböztetni.

A válaszokból kiderül, hogy a könyvtárak mindössze 13%-a nyújt külön a nőknek szolgáltatást (3. ábra). Ez mintha azt igazolná, hogy a szakemberek nem tartják szükségesnek külön a speciálisan megnyilvánuló/ megnyilvánulható női információs igények megismerését, illetve a kielégítési lehetőségek feltárását.

A szöveges válaszokból kiderül, hogy ahol célzottan nőknek nyújtott szolgáltatás található, azt főleg a kisgyermekes anyáknak szervezik, gyermekfelügyelettel összekötve. Ilyenformán segítik elő részvételüket a foglalkozásokon, tanfolyamokon. Egy-két speciális szolgáltatásnak értékelhető péld

dául a nők irodalmi klubja, gyermeknevelési szakcso

3. ábra Nőknek szóló szolgáltatások

A szolgáltatások felhasználóitól kevés a visszajelzési lehetőség. A könyvtárak alkalmanként végeznek a szolgáltatásokkal kapcsolatos felméréseket, amelyekben megkérdezik felhasználóik véleményét. Folyamatos vizsgálatokról is szerettünk volna képet kapni, ezért megkérdeztük, hogy folytatnak-e a szolgáltatásokról hatékonysági vizsgálatot.

Amint azt a 4. ábra mutatja, a válaszadók mindössze alig 17% jelezte az ilyenfajta vizsgálatok meglétét. Ez sajnálatos, mert így csekély a szolgáltatások értékelési lehetősége, a befektetett anyagi, szellemi energia megtérülésének vizsgálata. A hatékonyság-/megelégedettségvizsgálatok nemcsak a nyújtott szolgáltatások ellenőrzésére alkalmasak, hanem fontos eszközök a tervezésekhez is, feltétlenül indokolt lenne bevezetésük és elterjesztésük.

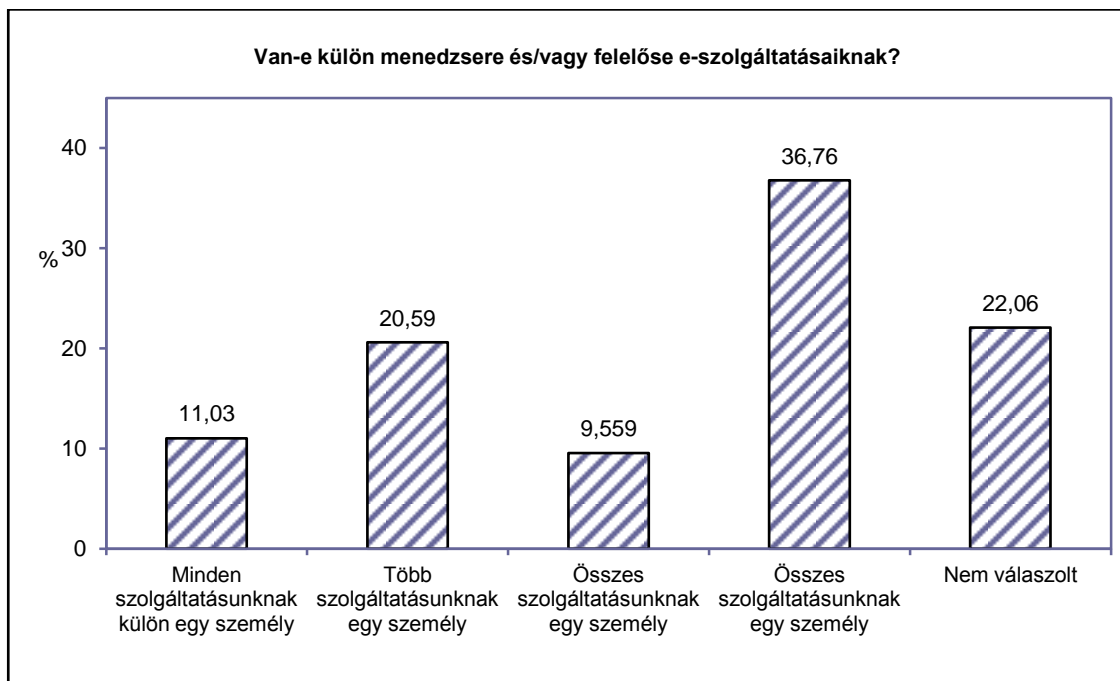
4. ábra Hatékonysági/megelégedettségi vizsgálat

A szolgáltatások hatékonyságához igen jelentős mértékben hozzájárul, ha megfelelően szakképzett

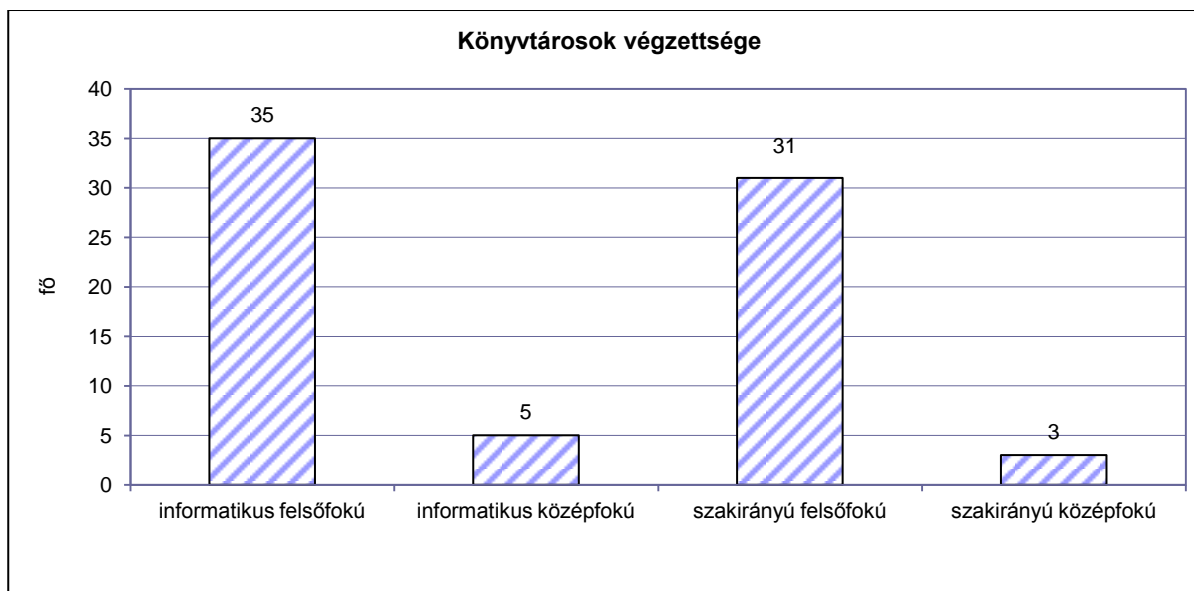
irányító foglalkozik ezekkel a feladatokkal. A válaszadó könyvtárak nagyobb részében – 63% szakképzett munkatárs foglalkozik a szolgáltatások nyújtásával, nagyobb részt azonban egy személy több szolgáltatást lát el. Külön szolgáltatásmenedzser foglalkozik a feladattal a válaszoló könyvtárak 11%-ában. Elég nagy arányt képvisel azon

könyvtárak száma, amelyekben tanulási szolgáltatásoknak nincs külön felelőse (5. ábra).

A szolgáltatásokkal foglalkozó szakemberek fele rendelkezik felsőfokú végzettséggel, 26% felsőfokú könyvtár-informatikus, 23% szakirányú felsőfokú végzettségű (6. ábra).

5. ábra Ki felelős az e-szolgáltatásokért

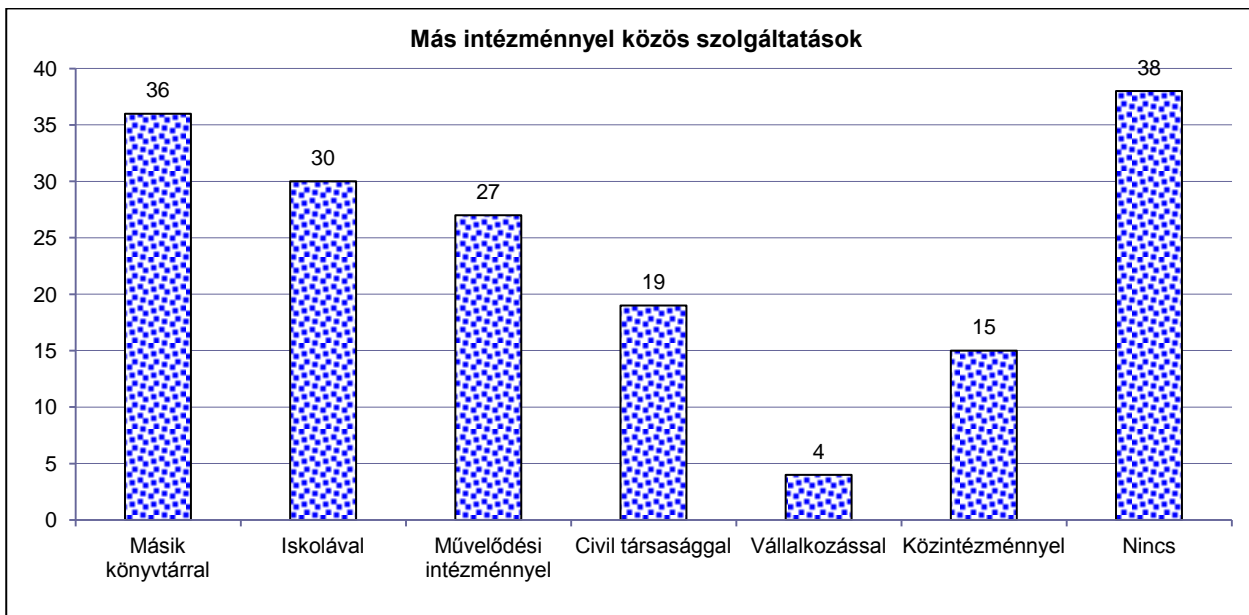
6. ábra A könyvtárosok végzettsége

A legtöbb szakember továbbképzésében a kommunikációs, illetve az oktatásszervezői ismeretek dominálnak.

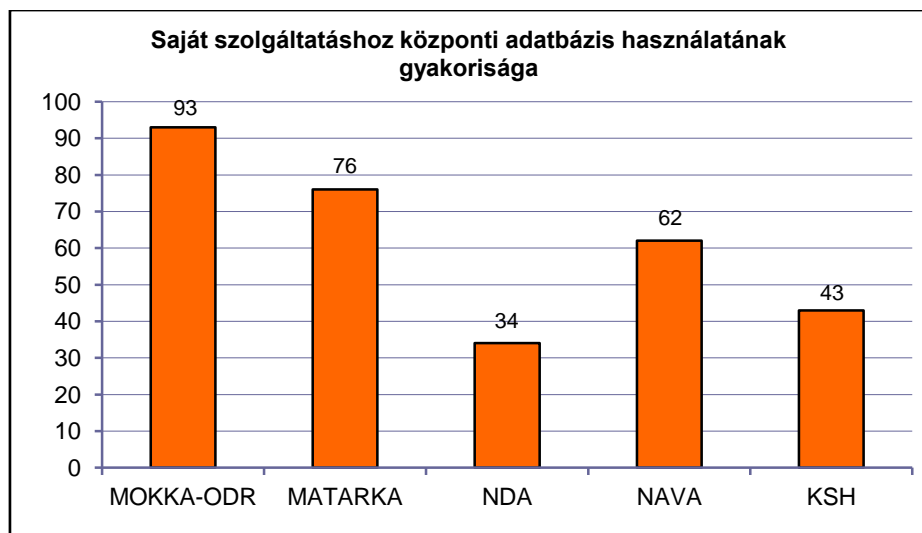
A könyvtárak jelentős számban szolgáltatnak más intézményekkel közösen tanulási szolgáltatásokat. Ilyen tevékenységről a válaszadók 62%-a számolt be. Ebből más könyvtárral 26%, művelődési intézménnyel 22% nyújt a felhasználóknak szolgáltatásokat. Ez utóbbi abból is fakadhat, hogy sok városi könyvtár a művelődési központ szervezetében működik, vagy az épületében helyezkedik el.

Ez azonban nem von le az együttműködés jelentőségéből, sőt az anyagi és szellemi források előnyös felhasználása ösztönzendő, a szolgáltatásokat erősítheti, hatékonyságukat növelheti (7. ábra).

A szolgáltatásokhoz a központi adatbázisokból sokan merítenek. A leggyakoribb a MOKKA-ODR adatbázis igénybevétele. Nyilvánvaló, hogy ha rendelkezésre állnak jól kezelhető, értékes adatbázisok, azok megkönnyítik a könyvtáraknak a minél komplettebb és szélesebb körű tanulási szolgáltatások nyújtását (8. ábra).

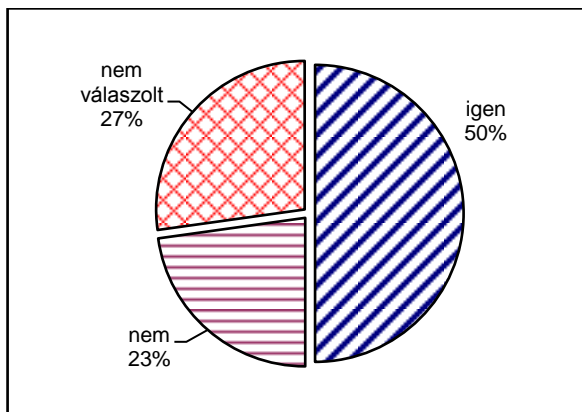

7. ábra Közös szolgáltatások

8. ábra Központi adatbázis-használat

A megkérdezett szakemberek jelentős része bővítené a tanulási szolgáltatásait, új szolgáltatások bevezetésére is vállalkozna. Azok, akik nem terveznek új szolgáltatást, pénz- és kapacitáshiányra hivatkoztak (9. ábra).

9. ábra Tervezne-e új szolgáltatást?

A tervezett szolgáltatások között érdekes új témákat említenek meg a szakemberek, amelyeket célzottan nő felhasználóiknak nyújthatnának, pl. önismeret, önértékelés, tolerancia. életvezetési, erkölcsi/vallási, egészségügyi előadások, fórumok, sikeres nők, sikeres anyukák, szülők akadémiaja.

II. rész

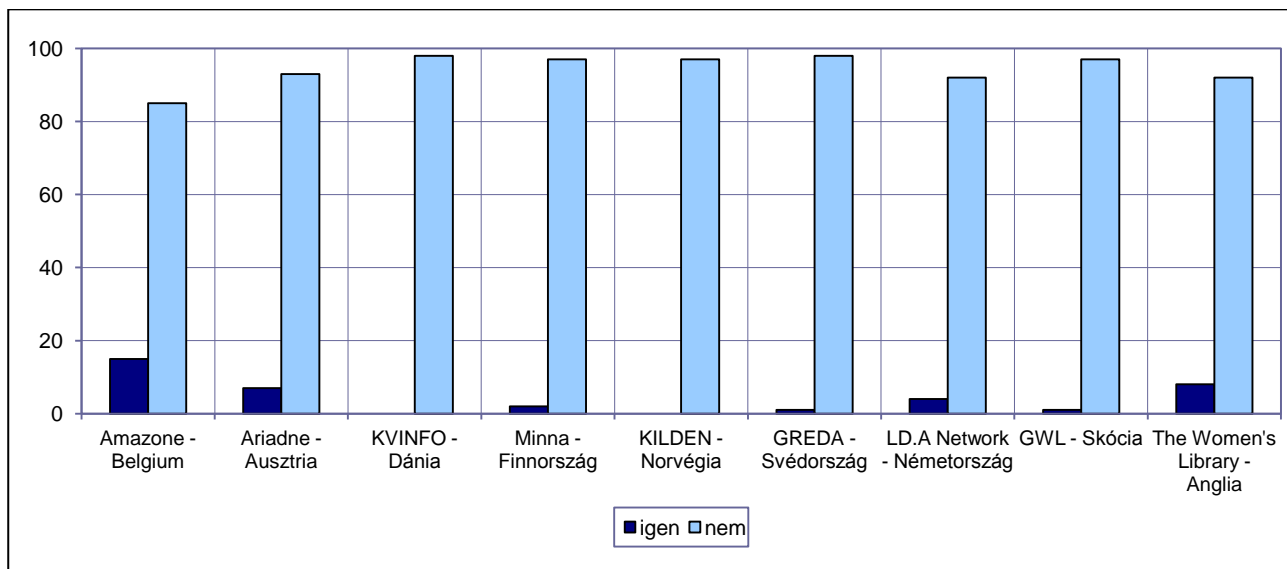
A kérdőív II. része egy nőkönyvtár megalapításának lehetőségével foglalkozott.

Felsoroltunk nagy európai nőkönyvtárakat, információs központokat abból a célból, hogy képet kapjunk arról, mennyire tájékozottak a szakemberek ezekről az adatbázisokról. A válaszokból kiderül, hogy az ismertség csekély, 20% alatt van a legismertebb adatbázis is (10. ábra).

Valószínű, hogy ez a megnyilvánuló ismertség is csak annak köszönhető, hogy a Publika Nők Könyvtára programunkban megrendezett vitafórumon ismertettük ezeket az adatbázisokat és publikáltunk is a tevékenységükről. Ez az ismertség bizonyára fokozódhat, ha fejlődnek a nőtémában nyújtott könyvtári információs szolgáltatások és szükség lesz külföldi forrásokra

A Nők Könyvtára programban megfogalmaztunk egy *együttműködésre épülő nőinformációs adatbázis kritériumait*. A tervezett rendszernek a MAGNA munkacímét adtuk.

A MAGNA – **MAG**yar **Nő**információs **A**datbázis-rendszer tartalma: az európai gyakorlatnak megfelelően mindazon archiv és kurrens dokumentum, nyomtatott, digitális, audiovizuális stb. formában, amelyek a nőkérdéssel, a női egyenjogúsággal, a nők kulturális örökségével foglalkoznak, elméleti és gyakorlati ismereteket tartalmaznak, amelyek a tanulást, képzést segítik, kutatást, oktatást, egyéni életvitelt elősegítve. Társadalmi cél: az egyenlőség elve alapján a nők részvételének elősegítése minden társadalmi folyamatban.

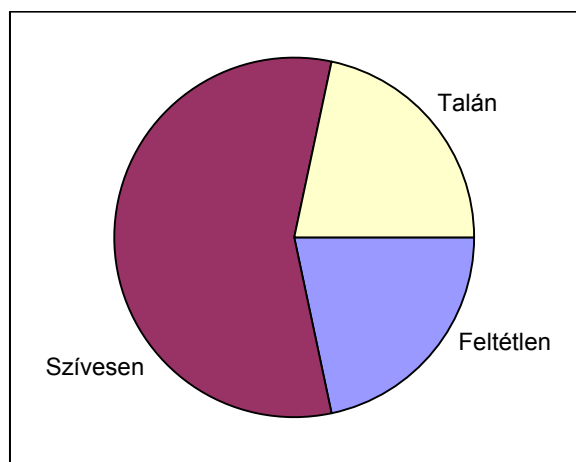

10. ábra A nagy európai nőkönyvtárak ismertsége

A MAGNA a rendszer együttműködésére épül. Vezetője egy központi intézmény (lehetőség szerint egy országos könyvtár), amelyhez csatlakozhatnak további szakadatbázisok (OMgK, OEK stb.). A felmérésben megkérdeztük a könyvtáros, információs szakembereket, mi a véleményük az ismertetett adatbázis hasznosságáról, használhatóságáról. A válaszok egyértelműen pozitívak, a válaszolók döntő többsége, 76 %-a szerint szükséges lenne egy ilyen adatbázis – rendszer létrehozása.

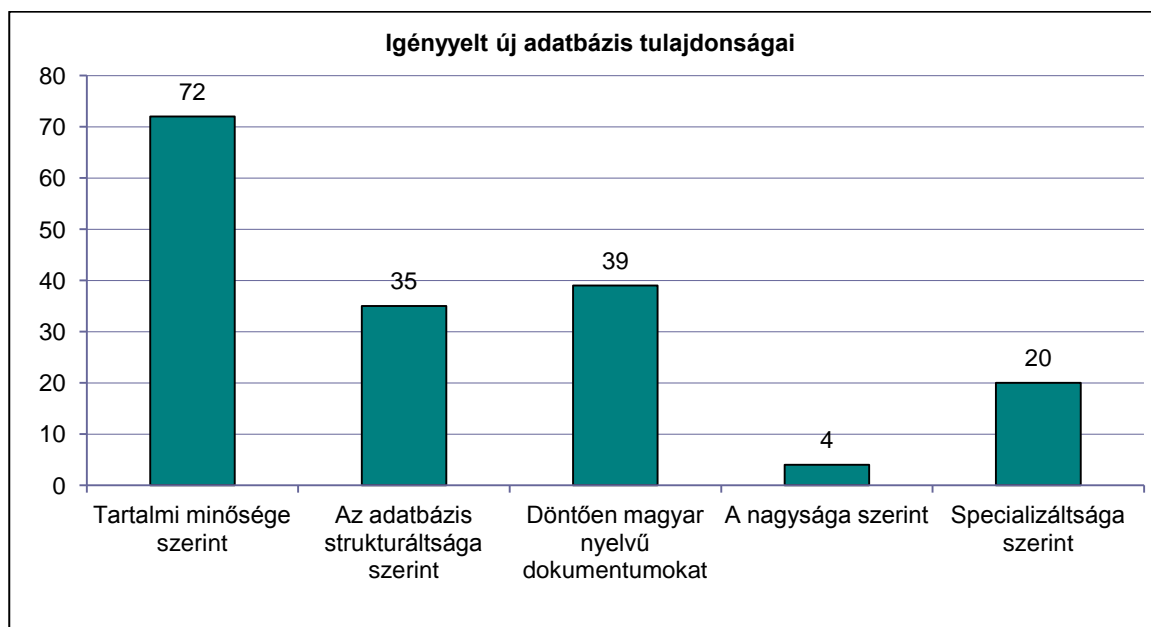
A szakemberek döntő többsége használná, ha már működne a MAGNA adatbázis-hálózat, amint azt a 11. ábra mutatja. A válaszolók 76%-a úgy nyilatkozott, hogy a MAGNA adatbázist szívesen vennék igénybe szolgáltatásaikhoz. E pozitív vélekedés mellett a MAGNA megvalósíthatóságában néhányan azonban kétkedésüket fejezték ki, elsősorban anyagi okokra utalva.

Adatbázis létesítésének tervezésénél fontos szempont a használók elvárása. Az adatbázis kívánatos tulajdonságairól nyilatkozva a szakemberek döntően a tartalmi minőséget helyezték előtérbe, de fontosnak ítélték a magyar nyelvűséget is (12. ábra).

11. ábra Használná-e a MAGNA adatbázis-hálózatot?

Többen megfogalmazták azt is, hogy fontos lenne a nők számára könnyen elérhető, sokoldalú információs rendszer működtetése, ami a mindennapi problémáinak megoldásához adna támogatást (jogi, gazdasági, családi téren, továbbképzés, szabadidő kihasználása stb.). A szakemberek utaltak arra is, hogy a felhasználók részéről is megnyilvánult igény elérhető és könnyen kezelhető információs szolgáltatásokra.

12. ábra Melyek egy új adatbázissal szembeni elvárások?

A felmérés főbb eredményei az alábbiakban foglalhatók össze:

- A könyvtárak tevékenységében fontos helyet foglalnak el a tanulási szolgáltatások, amelyek mind tematikájukban, mind a módszereket tekintve változatos és érdekes képet mutatnak, a képzett tanulási szolgáltatásokban a közkönyvtárak részvétele dominál.
- Speciálisan külön a nők számára kialakított könyvtári-információs szolgáltatást kevés könyvtárban nyújtanak. Jelenleg a hazai könyvtári szakemberek nem foglalkoznak a speciálisan megnyilvánuló/ megnyilvánulható női információs igények megismerésével, illetve a kielégítési lehetőségekkel.
- A tanulási szolgáltatások hatékonyságának vizsgálatát a könyvtárakban rendszeresen nem alkalmazzák. Így csekély a szolgáltatások értékelési lehetősége, a befektetett anyagi, szellemi energia megtérülésének vizsgálata, ellenőrzése, a megalapozott tervezési munka.
- A könyvtárak nagyobb részében szakképzett munkatársak foglalkoznak a szolgáltatások irányításával, nagyobb részt azonban egy személy több szolgáltatást lát el. Képzettség tekintetében jelentős a szolgáltatásokkal foglalkozó, magas szinten képzett szakemberek aránya.
- A szakemberek döntő többsége szerint szükséges lenne egy együttműködésre épülő nőinformációs adatbázis – rendszer létrehozása és intézményi működtetése. Növelné a könyvtári információs szolgáltatások fejlesztési lehetőségét és hatékonyságát.

Irodalom

ACSÁDY Judit: Nők a magyar tudomány fellegvárában. Statisztikai áttekintés és narratív elemzés karrieréről. = Magyar Tudomány. 2010.(171. évf.) 11. sz. p. 1390–1399.

ÁDÁM Szilvia – GYÓRFFY Zs. – KOPP Mária: A nők helyzete a tudományos pályán: kihívások és lehetőségek. = Magyar tudomány, 2007. (167. évf.) 2. sz. p. 238–242.

BARTOS Éva: Nők a könyvtárban – használóként és munkatársként. Vitafórum a nőkönyvtárakról, nőinformációról, az elnőiesedett könyvtáros pályáról. = Könyvtári Levelezőlap 2013.1. sz. p. 16–22.

BILLÉDINÉ HOLLÓ Ibolya: Glasgow Nők Könyvtára – Glasgow Women's Library a Mitchell Könyvtárban. = Publika honlap. <http://www.publikamkk.hu/magunkrol>

ELEKES Irén Borbála: Nők, civil szervezetek és a nyilvánosság – a HÍR-NŐK beszélgetések műsorának tapasztalatai a Civil Rádióban. = Előadás a Női jogok – civil társadalom című konferencián. Pécs, 2002.

ELEKES Irén Borbála: A magyar nő egyenjogúsítása minden téren" – hazai feminizmus a XX. század elején. = Nőkért honlap. <http://www.nokert.hu>

ELEKES Irén Borbála: Terra incognita: a világ női arca. Reflexiók A nőarcú könyvtár című írásra. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2003. 3. p. 22–26.

KONCZ Katalin: A nők társadalmi helyzete Magyarországon. = Társadalmi szemle, 1995. (50. évf.) 3. sz. p. 14–6.

KONCZ Katalin: Nők a parlamenti képviselők között – választás 2010. = Munkaügyi szemle, 2010. (54. évf.) 4. sz. p. 98–101.

Kozmáné Sike Emese: Könyvtárosok a változás viharában. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2001. 6. p. 36–47.

KOZMÁNÉ SIKE Emese: A nőarcú könyvtár. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2003. 1. p. 12–16.

LÉVAI Katalin – KISS Róbert: Nők a közéletben Részre: Lévai Katalin – Tóth István György (szerk.): Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről, 1997. Tárki, 2006.

MEVIS, Annette: The Aletta Institute in Amsterdam and Its International Collections. = <http://asi.alexanderstreet.com>

Női könyvtárak Európában. = MONA honlap. <http://www.mona-hungary.hu/>

Nők a könyvtárban. = Konferencia. Budapest, 2012. november 25. Publika honlap. <http://www.publikamkk.hu/magunkrol>

PETŐ Andrea: A nőtörténetírás története. = Rubicon honlap. <http://www.rubicon.hu>

POGÁNY György: Nézetek a női olvasásról Magyarországon a felvilágosodás első szakaszában. = Könyvtári Figyelő, 2008. (18. évf.) 3. sz. p. 450–462.

Beérkezett: 2014. III. 28-án.

	<p>Billédiné Holló Ibolya a mezőgazdaság-informatika kandidátusa, könyvtári-információs tanácsadó, a Publika Magyar Könyvtári Kör elnöke. E-mail: publikamkk@t-online.hu</p>
---	---